

เรื่อง สะแกนา

รายละเอียด

สะแกนา ชื่อสามัญ Bushwillows, Combretums

สะแกนา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Combretum quadrangulare* Kurz (ชื่อพ้องวิทยาศาสตร์ *Combretum attenuatum* Wall.) จัดอยู่ในวงศ์สมอ ([COMBRETACEAE](#))

สมุนไพรรสะแกนา มีชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ ว่า ขอนแซ่ ขอนแต่ จองแซ่ (แพร่), แก (อุบลราชธานี), แผง (ภาคเหนือ), แก (ภาคอีสาน), สะแก (ภาคกลาง), ชังแก (เขมร-ปราจีนบุรี) เป็นต้น

ลักษณะของสะแกนา

- **ต้นสะแกนา** จัดเป็นไม้ยืนต้นที่มีความสูงของต้นประมาณ 5-10 เมตร (บ้างว่าสูงได้ประมาณ 15-20 เมตร) เปลือกต้นเรียบเป็นสีเทานวล ตามกิ่งอ่อนเป็นสันสี่มุม ส่วนต่างๆ ของลำต้นมีขนเป็นเกล็ดกลม ๆ ต้นสะแกนาที่มีอายุมากบริเวณโคนต้นจะพบหนามแหลมยาวและแข็ง หรือเป็นกิ่งที่แปรสภาพไปเป็นหนาม

สันตามโคนต้น เนื้อใบหนาเป็นมัน ใบมีสีเขียวสด ผิวใบทั้งสองด้านมีเกล็ดสีเงินอยู่หนาแน่น ผิวใบด้านบนสากมือ ก้านใบสั้น ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ด เป็นไม้กลางแจ้ง ที่ขึ้นได้ในทุกชนิด แต่เจริญเติบโตได้ดีในดินเหนียว ชุ่มชื้น และควรปลูกในช่วงฤดูฝน มีเขตการกระจายพันธุ์จากอินเดียจนถึงคาบสมุทรอินโดจีน พบได้ตามป่าละเมาะทั่วไป ป่าเต็งรัง หรือริมธารน้ำชายป่า ที่ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลต่ำกว่า 250 เมตร

- **ใบสะแกนา** ใบเป็นใบเดี่ยวออกเรียงตรงข้าม ลักษณะของใบเป็นรูปรี รูปไข่กลับ หรือรูปไข่กลับแกมขอบขนาน ปลายใบมนหรือเว้าเป็นแฉ่งสั้น ๆ โคนใบสอบแคบไปยังก้านใบ ส่วนขอบใบเรียบหรือหยักเป็นคลื่นเล็กน้อย ใบมีขนาดกว้างประมาณ 3-6 เซนติเมตร และยาวประมาณ 6-15 เซนติเมตร
- **ดอกสะแกนา** ดอกมีขนาดเล็กสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ออกดอกเป็นช่อตามซอกใบและที่ปลายยอด ช่อดอกเป็นแบบช่อเชิงลด ยาวประมาณ 4-5 เซนติเมตร ไม่มีก้านดอก ในช่อหนึ่งจะมีดอกขนาดเล็กจำนวนมาก กลีบเลี้ยงที่โคนที่เชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ส่วนปลายแยกเป็นกลีบ 4 กลีบ กลีบเลี้ยงเป็นสีขาวอมเหลือง ส่วนกลีบดอกมี 4 กลีบ สีขาวอมเหลือง ลักษณะเป็นรูปไข่กลับ ปลายมน หลุดร่วงได้ง่าย ดอกมีเกสรเพศผู้ 8 อัน เกสรเพศเมีย มีรังไข่เหนือวงกลีบ โดยจะออกดอกในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม
- **ผลสะแกนา** ผลเป็นผลแห้ง ขนาดประมาณ 1-2 เซนติเมตร ลักษณะของผลเป็นรูปไข่ มีครีบ 4 ครีบ สีน้ำตาลอมขาว ผลเมื่อแก่หรือสุกจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองสีน้ำตาล ภายในผลมีเมล็ดสีน้ำตาลแดง 2 เมล็ด ลักษณะของเมล็ดเป็นรูปกระสวย มีสัน 4 สัน ตามยาว

สรรพคุณของสะแกนา

1. ดันและใบใช้ปรุงเป็นยารักษาเมะเร็งภายในต่าง ๆ (ดัน, ใบอ่อน) เมล็ดมีสรรพคุณแก้เมะเร็ง (เมล็ดแก่) ส่วนรากมีสรรพคุณเป็นยาแก้เมะเร็งที่ตับ ปอด ลำไส้ กระเพาะอาหาร และกระเพาะปัสสาวะ (ราก)
2. เมล็ดมีสรรพคุณแก้ซาง ดานขโมย (เมล็ดแก่)^{[1],[2],[5]} ทั้ง 5 ส่วน มีรสเมาใช้เป็นยาแก้ซางดานขโมย พุงโรก้นปอด (ทั้งต้น)
3. ช่วยแก้ผอมแห้ง (เมล็ด, ราก)
4. ใบอ่อนมีรสฝาดเมา สรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ (ใบอ่อน)
5. ใช้เป็นยาแก้พิษไข้เซื่องซึม (เมล็ด, ราก)
6. ช่วยแก้ไข้สันนิบาต (ราก)
7. ช่วยแก้เสมหะ (ราก)
8. ดันและรากมีรสเมา มีสรรพคุณเป็นยาแก้อาเจียนเป็นโลหิต (ดัน, ราก)

9. เมล็ดมีรสเบื่อเมานำเมล็ดมาตำ (ให้ใช้เมล็ดแก่ในขนาด 1 ซ่อนควา หรือประมาณ 3 กรัม หรือใช้เมล็ดประมาณ 15-20 เมล็ด นำมาสับให้ละเอียด) ผสมกับไข่ทอดให้เด็กกินเพียงครั้งเดียวขณะท้องว่าง เป็นยาถ่ายพยาธิไส้เดือน พยาธิตัวกลม และพยาธิเส้นด้ายในเด็กได้ดีมาก โดยจะใช้เวลาประมาณ 3-4 ชั่วโมง ถ้าไม่ถ่ายออกมาก็ให้รับประทานยาถ่ายเอาตัวออกมา (เมล็ดแก่) กระพี้มีสรรพคุณเป็นยาขับพยาธิเส้นด้าย (กระพี้) ส่วนรากมีรสเมาใช้เป็นยาเบื่อพยาธิเด็ก ฆ่าพยาธิ ขับพยาธิ (ราก) ทั้ง 5 ส่วนมีรสเมา สรรพคุณเป็นยาขับพยาธิในท้อง (ทั้งต้น)
10. ช่วยแก้บิดมูกเลือด (ใบอ่อน)
11. รากมีรสเมาใช้ปรุงเป็นยาแก้ไส้ด้วนไส้ลาม (ราก)
12. ช่วยแก้มูกเลือด ตกมกกลูก (ราก)
13. ช่วยแก้อุจจาระหยาบ เหม็นคาว (ทั้งต้น)
14. กระพี้มีรสเบื่อร้อน มีสรรพคุณช่วยแก้คันทวารเด็ก (กระพี้)
15. ช่วยแก้ริดสีดวง (ราก, ราก)
16. ตำรับยาสมุนไพรรักษาบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี จะใช้ลำต้นเข้ายากับเบนโคก และเบนน้ำ เป็นยาแก้ปวดมดลูกและมดลูกอักเสบ (ลำต้น)^[5]
17. เนื้อไม้นำมาต้มกับน้ำดื่ม จะช่วยขับน้ำคาวปลาสำหรับหญิงหลังคลอดบุตร (เนื้อไม้)
18. ช่วยแก้กามโรคหนองใน แก้แผลในที่ลับ เข้าข้อออกดอก (ต้น)^{[1],[2],[5]} ส่วนรากมีสรรพคุณเป็นยาแก้กามโรคที่เข้าข้อออกดอก หนองใน (ราก)
19. ช่วยแก้ น้ำเหลืองเสีย (ราก)
20. ใบอ่อนใช้เป็นยารักษาแผลสด แก้บาดแผล (ใบอ่อน)
21. ช่วยแก้คุดทะราด (เมล็ดแก่)
22. ต้นใช้ปรุงเป็นยารักษาฝี (ต้น)
23. ช่วยรักษาฝีมะม่วง ฝีต่าง ๆ (ราก)
24. ช่วยแก้ฝีตานซาง (ทั้งต้น)
25. ใบอ่อนใช้ปรุงเป็นยาแก้อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย (ใบอ่อน)

หมายเหตุ : เราสามารถใช้เมล็ดสะแกมาเป็นยาได้โดยตรง โดยไม่ต้องนำมาแยกแล้วทำให้บริสุทธิ์ และสามารถเก็บเมล็ดสะแกมาใช้เป็นยาได้หลายปีโดยไม่เป็นอันตราย แต่ต้องเก็บเมล็ดสะแกแล้วปิดให้สนิทและแห้งเพื่อป้องกันไม่ให้เชื้อราขึ้น และการนำมาใช้ห้ามใช้เกินกว่าขนาดที่กำหนดเด็ดขาด

ข้อมูลทางเภสัชวิทยาของสะแกนา

- ในเมล็ดสะแกนามีสารจำพวก Flavonoid ที่ชื่อว่า Combretol และมี Bsitosterol, Carboxylic acid, Penacyclic, Triterpene เป็นต้น ส่วนในรากกับเมล็ดรวมกันมี Pentacyclic triterpen carboxylic acid ซึ่งได้แก่ 3B,6B,18B-trihydroxyurs-12-en-30-oic และ B-sitosterol, B-sitosterol glucoside เป็นต้น
- สารสกัดชั้นเอทานอลสามารถยับยั้งการแบ่งตัวของเชื้อ HIV-1 (IC100 : 12.5 mcg/ml) และสามารถยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ HIV-1 integrase ได้ (IC50 : 2.5 mcg/ml) (เข้าใจว่าเป็นส่วนของใบ)
- สารสกัดเมทานอลจากใบสะแกนา แสดงฤทธิ์ป้องกันการทำลายตับในหนูทดลองที่ถูกชักนำให้ตับถูกทำลายด้วย D-galactosamine, Lipopolysaccharide และในเซลล์ตับเพาะเลี้ยงที่ถูกทำลายด้วย D-galactosamine และ tumor necrosis factor-Alpha โดยสามารถแยกสารสกัดบริสุทธิ์จากใบสะแกนาได้มากกว่า 30ชนิด และพบว่าสารประเภทฟลาโวนอยด์และไตรเทอร์ปีนชนิดไซโคลอาร์เทน (cycloartane - type triterpenes) ซึ่งมีคุณสมบัติป้องกันการทำลายตับ
- สารสกัดด้วยเมทานอลจากเมล็ดสะแกนา มีฤทธิ์ปกป้องตับ (hepatoprotective activity) เมื่อทำการทดลองในเซลล์ตับเพาะเลี้ยงที่ถูกทำลายด้วย D-galactosamine และ tumor necrosis factor-Alpha เมื่อนำสารสกัดเมทานอลมาแยกให้บริสุทธิ์จะได้สารกลุ่ม triterpene glucosides ชนิดใหม่ ซึ่งแสดงฤทธิ์ปกป้องตับคือสาร quadranosides 1,2 และ 5 ที่ความเข้มข้น 50ไมโครโมลาร์ โดยสารทั้ง 3 แสดงฤทธิ์ยับยั้งการทำลายเซลล์ตับได้ 37.6, 40.9, และ67.5% ตามลำดับ
- เมื่อให้วัวกินเมล็ดสะแก พบว่าจำนวนไข่ของพยาธิตัวกลมชนิด Neoscaris vitulorum ลดลงจนไม่พบอีกใน 1-3 สัปดาห์ต่อมา แต่มีผู้พบว่าเด็กนักเรียนที่กินเมล็ดสะแกนาชุปไข่ทอดในขนาด 1.5-3 กรัม ไม่ให้ผลในการขับพยาธิเส้นด้าย และมีอาการข้างเคียง คือ มีอาการมึนงงและคลื่นไส้ และเมื่อให้ไก่ไข่ที่ได้รับอาหารที่มีเมล็ดสะแกนาเป็นส่วนผสมในอัตราส่วน 1 กรัม ต่อ น้ำหนักไก่ 1 กิโลกรัม เปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ใช้ยาถ่ายพยาธิเปอรานซิน (piperazine) ในขนาด 15 มิลลิกรัม ต่อ น้ำหนักตัวไก่ 1 กิโลกรัม ผลการทดลองพบว่ากลุ่มที่ได้รับเมล็ดสะแกนาเป็นส่วนผสมในอาหาร สามารถกำจัดพยาธิไส้เดือน (Ascaridia galli) ได้ 63% ในขณะที่กลุ่มที่ได้รับยาถ่ายพยาธิสามารถกำจัดพยาธิไส้เดือนได้ 100%
- จากการทดสอบความเป็นพิษเฉียบพลันของสารสกัดจากเมล็ดสะแกนาด้วยเมทานอล 80% ด้วยการป้อนเข้าทางปากหนูเม้าส์เพศผู้และเพศเมีย และหนูแรทเพศผู้และเพศเมีย พบว่ามีพิษปานกลางและทำให้สัตว์ทดลองตาย ส่วนการทดลองพิษกึ่งเฉียบพลันในหนูเพศผู้และเพศเมีย เมื่อให้สารสกัด 1 กรัมต่อกิโลกรัม เป็นระยะเวลา 4 สัปดาห์ พบว่ามีความสัมพันธ์เล็กน้อยกับน้ำหนักในการเจริญเติบโต แต่ไม่มีผลต่อตับเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม เมล็ดเมื่อให้ทางปากกับหนูแรทและหนูเม้าส์ในขนาด 0.582 และ 1.985 กรัมต่อกิโลกรัม ต่อครั้ง พบว่าไม่มีพิษเฉียบพลัน
- นอกจากนี้ยังได้ทดสอบความเป็นพิษเฉียบพลันของสารสกัดจากเมล็ดด้วยเอทานอล 80% โดยให้ทางปาก

กับหนูเม้าส์เพศผู้และเมีย และหนูแรทเพศผู้และเพศเมีย พบว่ามีพิษปานกลาง และทำให้สัตว์ทดลองตาย แต่เมื่อฉีดสารสกัดเข้าทางช่องท้องหนูพบว่ามิพิษมาก และทำให้สัตว์ทดลองตาย ส่วนการทดสอบความเป็นพิษกึ่งเฉียบพลัน ด้วยการป้อนสารสกัดทางปากทุกวัน ในขนาดวันละ 0.5, 1, และ 2 กรัมต่อกิโลกรัม พบว่าหนูเม้าส์ไม่สามารถทนสารสกัดดังกล่าวในขนาด 1 และ 2 กรัมต่อกิโลกรัมได้ จากการตรวจสอบอวัยวะภายในพบว่ามิเลือดคั่งที่ลำไส้ ตับและไต ลำไส้โป่งบวม พบก้อนเลือดในหลอดเลือดต่าง ๆ พบภาวะเลือดคั่ง และมีเลือดออก ส่วนหนูแรทนั้นสามารถทนสารสกัดในขนาดวันละ 2 กรัมต่อกิโลกรัมได้นานถึง 1 สัปดาห์ โดยมิแสดงอาการผิดปกติ

- ส่วนการศึกษาความเป็นพิษเฉียบพลันของกองวิจัยทวารการแพทย์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ พบว่าเมื่อให้เมล็ดสะแกนาในขนาด 1.5 กรัมต่อกิโลกรัมเข้าทางปาก สัตว์ทดลองจะมีอาการชาลาก ตาโปนแดง และตายเมื่อเพิ่มขนาดของยา ดังนั้นการนำมาใช้ในคนจึงต้องระวังเรื่องขนาดของยาที่ใช้ให้มาก

ประโยชน์ของสะแกนา

- ผลดิบนำมาแช่กับน้ำไว้ให้วัวหรือควายกินเป็นยาขับพยาธิได้
- ชาวบ้านมักจะเอาต้นสะแกนาไปทำพินกันมาก เพราะแก่นของต้นสะแกนามีความแข็งมากนั่นเอง

คำสำคัญ : สะแกนา

ที่มา : <https://medthai.com/>

รวบรวมและจัดทำข้อมูล : กาญจนา จันทร์สิงห์

วันที่ : 2020-07-17

https://arit.kpru.ac.th/ap2/local/?nu=pages&page_id=1786&code_db=610010&code_type=01